

UiO:Demokrati – forslag til ny tverrfakultær satsing ved UiO

Bakgrunn

Universitetsledelsen har med støtte i en samlet dekangruppe bedt om at den eksisterende tverrfaglige HumSam-satsingen UiO:Norden bygges ut til *UiO:Demokrati*, med tanke på å involvere flere fagmiljøer og oppnå større faglig og strategisk tyngde. Det er lagt som premiss at utvidelsen vil innebære en faglig forlengelse av den eksisterende satsingen. Dette bør skje på en måte som utnytter UiOs komparative fortrinn på et område av stor samfunnsmessig betydning, og hvor UiO i årene fremover kan synliggjøre sin samfunnsrelevans på nye vis.

En arbeidsgruppe med representanter fra alle HumSam-fakultetene, supplert med representanter fra MED og museene, ble nedsatt høsten 2020 for å utvikle et forslag til hvordan en satsing med hovedtemaet *Demokrati* kan se ut. Medlemmene er Tore Rem (UiO:Norden, leder), Ingunn Ikdahl (JUS), Cathrine Holst (SV), Jone Salomonsen (TF), Eivind Engebretsen (MED), Olav Hamran (KHM), Åsa Mäkitalo (UV) og Kim Christian Priemel (HF). Andrea Dale Wefring (forskningskonsulent) og Arve Fløystad-Thorsen (forskningsrådgiver) har vært gruppas sekretærer. Arbeidsgruppa har diskutert hvordan man kan utvide den eksisterende Norden-satsingen til UiO:Demokrati. I det følgende vil ideen selv, forslag til fire faglige spor samt noen tanker rundt den strategiske forankringen og de fremtidige finansieringsmulighetene for en slik satsing, presenteres i skisseform. Utdypning og ferdigstilling vil finne sted etter innspill fra fagmiljøene.

Demokratiet i en brytningstid

Freedom in the World-rapporten fra 2019 slo fast at mange demokratier er under press. Trendene og drivkreftene er flerfoldige og til dels kjente, men fortsatt på mange måter utforskede.

I utkastet til nytt Horizon-program har EU pekt på noen hovedtrender og utfordringer som bør vies særlig oppmerksomhet i årene framover. Etablerte politiske institusjoner, ekspertorganer og domstoler, multilateralisme og konsensussøkende beslutningsprosesser kan synes å svekkes. Mange land preges av økende nasjonalisme, populisme og polarisering. Samtidig utfordres den forskningsbaserte kunnskapen fra flere hold.

EU tar i sitt nye rammeprogram til orde for ikke bare å initiere demokratiforskning, men et tverrfaglig transnasjonalt krafttak for å skjerme, utvikle og nytenke demokratiske institusjoner, praksiser og kulturer. Også UiO har pekt ut demokrati som et av sine satsingsområder framover. Blant annet manifesterer dette seg i det nye universitetssamarbeidet Circle U. UiO:Demokrati er et forslag til hvordan UiO kan bidra aktivt i den pågående internasjonale dugnaden, med utgangspunkt i sine fortrinn som et bredt orientert samfunnsuniversitet.

UiO:Demokrati vil bygge på erfaringene fra 15 år med stadig mer utstrakt tverrfakultært samarbeid ved UiO. Organisatorisk vokser satsingen ut av UiO:Norden. Slik vil satsingen allerede ha en etablert plass i UiOs struktur og dedikerte personalressurser. Samtidig vil UiO:Demokrati søke å gjøre seg relevant for enda flere fag og fagfelt enn det som er tilfellet i den eksisterende HumSam-satsingen. Faglig vil satsingen dessuten stå på skuldrene til mange års demokratirelevant forskning på toppnivå ved UiO.

Fire hovedspor

I utgangspunktet foreslår arbeidsgruppa en satsing som beveger seg langs fire hovedspor. Disse vil kunne endres og justeres i satsingens levetid. I den form vi foreslår dem, vil de ha et sterkt fundament i fagmiljøer ved alle fakulteter, og ha gode muligheter til å hente inn ekstern finansiering både nasjonalt og internasjonalt. Ikke minst vil satsingens tverrfaglige karakter kunne utløse et ekstra potensial hos en rekke sterke fagmiljøer og enkeltdisipliner. Den vil kunne synliggjøre UiO som en aktiv og relevant *samfunnsaktør*.

Spør 1: Institusjoner og prosesser

Tradisjonelt har demokratiforskningen gjerne konsentrert seg om studiet av demokratiets *institusjoner*. Et slikt arbeid vil videreføres i UiO:Demokrati, med vekt på blant annet parlamenter, partier og sivilsamfunn, grunnlover og grunnlovsfestede rettigheter, offentlig forvaltning, domstolene og mediene. Demokratiets institusjoner, organisasjoner og prosesser er under press i mange land, inklusive i Norden. Blant annet utfordres de av nye måter å øve politisk innflytelse på. Det handler om prosesser som bidrar til ulike former for kommunikasjon, meningsdannelse, medvirkning og utveksling. UiO:Demokrati vil bygge på et dynamisk demokratisyn, og satsingen vil etterstrebe et helhetlig, bredt og tverrfaglig perspektiv på demokratisk organisering, kultur og praksis, med en tydelig betoning av digitaliseringens rolle. På dette siste området har private aktører fått større innflytelse over arenaene for offentlig debatt og etableringen av sosiale bevegelser. Særlig viktig kan det derfor være å se nærmere på hva som skjer i grenseflatene mellom det offentlige og det private, spenningene mellom lovgivere, domstoler og forvaltning samt hvordan nasjonalstatens institusjoner suppleres og utfordres av de overnasjonale. Hvordan forholder de demokratiske institusjonene seg til nye utfordringer? Forsøker de å styre, eller blir de drevet med? Mulige fokusområder innenfor dette sporet kan være:

- De demokratiske *institusjonenes utvikling*. Mønstre, årsaker og konsekvenser for velferd, livskvalitet og politisk kultur, samt rettssikkerhet og upartiskhet i forvaltning og styring. Oppslutningen om de demokratiske institusjonene. Variasjoner synkront og over tid. Betydningen av transnasjonale prosesser og internasjonale organisasjoner og domstoler for de etablerte nasjonale institusjonene.
- *Borgernes forhold til demokratiets arenaer*. Økonomiske og kulturelle, generasjonsrelaterte, livssynsbaserte og kjønnsmessige forskjeller. Relasjonen mellom politiske eliter/institusjoner og befolkningens holdninger og verdier. Betydningen av privatisering for staten og borgernes forhold til denne. Bedriftsorganiserings og arbeidslivsorganisasjonenes rolle for borgernes medbestemmelse og innflytelse.
- Endringene i de demokratiske *prosessene* og den demokratiske *kulturen*. Redaksjonelle og sosiale mediers ulike roller, næringslivets, lobbyismens og arbeidslivets funksjoner, nasjonalismens rolle og form, det sivile samfunnets, lokaldemokratiets og kulturarvens roller. I tillegg kommer utvikling og utprøving av nye former for demokratisk deltakelse.

Spør 2: Borgere, mangfold og ulikhet

Folkets rolle i demokratiet har i praksis alltid vært mer uklar enn den klassiske definisjonen av demokrati som «folkestyre» gir inntrykk av. Det atenske demokratiet som ga systemet sitt navn omfattet kun en liten del av byens befolkning. I flere århundrer var demokrati og slaveri ingen motsetning. Spørsmålet om hvem som inkluderes og hvem som holdes utenfor det demokratiske fellesskapet, formelt eller uformelt, har vært aktuelt gjennom hele demokratiets historie. Demokrati er med andre ord både en inklusjons- og en eksklusjonsmekanisme. De senere års samfunnsutvikling har i store deler av verden skapt helt nye virkeligheter og problemstillinger som UiO:Demokrati bør ha ambisjoner om å bidra til å forstå. Det gjelder blant annet ulike former for ulikhet, de reelle forutsetningene for demokratisk deltakelse og hvem velferdsstaten skal være til for. Forholdet mellom individer og samfunnets institusjoner reforhandles i en tid med digitale omforminger, globalisering og migrasjon. Konsekvensene kan blant annet avleses i økonomisk ulikhet, sosial og helsemessig utsatthet og marginalisering av enkeltgrupper. Hvordan håndteres ulikhet? Finnes det grenser for hvor mye ulikhet de demokratiske prosessene tåler? Mulige fokusområder innenfor et slikt spor vil kunne være:

- Medborgerskapets sosiale og økonomiske *rammevilkår*. Sosiale helseforskjellers betydning for inkluderingen, velferdsstatens potensial og begrensninger og arbeidslivets inkluderende og ekskluderende rolle.
- Fellesskapets *formelle og uformelle grenser*. Rollen språk, kultur, religion og etnisk tilhørighet spiller for oppfatningen av hvem som er innenfor og utenfor det demokratiske fellesskapet. Motstanden mot det inkluderende demokratiske fellesskapet, antiglobalisme, antielitisme, rasisme, fremmedfrykt, kjønnsdiskriminering og andre former for utdefinering av individer og grupper.
- Endringene i *medborgerskapets innhold*. Rettigheter til å delta og til å stå utenfor. Likhet og diversitet. Feminismens plass i demokratitenkningen og den offentlige samtalen. Internasjonal rett og internasjonale institusjoners rolle. utfordringer og muligheter i moderne teknologi.

Spor 3: Kunnskapens rolle og funksjon

I alle deler av verden interagerer demokratiet kontinuerlig med vitenskap, fri forskning, evidensinformert kunnskapsproduksjon, men også med andre former for kunnskap og kunnskapsutvikling. Tradisjonelt har moderne demokratier dratt nytte av en godt utbygget utdanningssektor, sammen med ekspertkunnskap som kan ligge til grunn for kunnskapsformidling og politiske overveielser og beslutninger. Folkestyre står med andre ord i et forhold til folkeopplysning, som igjen synes å forutsette at det finnes et kollektivt begrep om hva vi vet og hva som er «sannhet». Men det finnes et spenningsforhold mellom kunnskap og demokrati. Flere tendenser i tiden utfordrer vitenskapens og kunnskapens rolle. Spenningene mellom kunnskapens normative og kritiske dimensjoner og kunnskapens rolle i samfunnet har eksempelvis blitt intensivert gjennom en teknologisk utvikling som har endret vilkårene for forskning, kunnskapsformidling og informasjonsvirksomhet. Det er betydelig usikkerhet rundt hva som gjelder som evidens og hva som er pålitelig informasjon. Dette forandrer i sin tur forholdet mellom ekspertise, medborgere og folkevalgte. Samtidig skapes skiller i befolkningen mellom de som har og ikke har høyere utdanning. Satsingen bør belyse kunnskapens mangefasetterte rolle som demokratisk forutsetning, individuelt og kollektivt maktmiddel og identitetsskaper. Mulige fokusområder her vil være:

- Kunnskapssamfunnets og folkeopplysningens *muligheter og potensial*. «Literacy» og språkkunnskap, retorisk kompetanse, kunnskapspolitikk og -hierarkier, brukerkunnskap og forholdet mellom ekspertise, borgere og folkevalgte. Kunnskapens samfunnsmessige forutsetninger. Forholdet mellom kunnskapsproduksjon og styresett, utdanningsnivå og demokratinivå.
- *Truslene* mot kunnskapssamfunnet. Betydningen av «fake news», alternative virkelighetsoppfatninger og relativisering av fakta. De nye ekkokamrenes funksjon og innhold. Åpenhet og oppdemming av desinformasjon. Sosiale forskjeller i tilgangen til informasjon og oppdatert kunnskap.
- *Den nye teknologiens* muligheter og utfordringer. Det gjelder produksjon, spredning og tilgjengeliggjøring av kunnskap for borgerne og offentligheten.

Spor 4: Demokrati og krisehåndtering

Idet ideen om UiO:Demokrati utvikles, preges samtiden av flere parallelle og sammenvevde kriser, alle med konsekvenser for demokratiet. En i offentligheten allerede velkjent bærekraftkrise har fått følge av en pandemi, som igjen er i ferd med å skape en omfattende økonomisk og sosial krise vi per i

dag verken kjenner omfanget eller konsekvensene av. Det demokratiske systemets evne til krisehåndtering settes med dette på sin til nå kanskje største og mest komplekse prøve. Både klimakrisen, finanskrisen, migrasjonskrisen og Covid-19-krisen forutsetter globalt samarbeid i kunnskapsproduksjon og beslutninger, og viser hvordan nasjonale tiltak i ulik grad formes og utfordres gjennom demokratiske prosesser. Kanskje vil prosessene og følgene av de pågående krisene til og med omskape demokratiet på lengre sikt. Framover vil det bli viktig å forstå disse prosessene både hver for seg og i interaksjon med hverandre. Dette handler også om mulighetene til innflytelse og velbegrunnede beslutninger i tider som synes å kreve resolutt politisk handling, og om mediernes rolle i spenningsfeltet mellom å etablere tillit til informasjon og å foreta kritisk granskning. Genererer kriser reell endring, eller fører de tilbake til tidligere praksiser? Her handler det både om hendelsesrelevant forskning og om grunnleggende teoretiske spørsmål. Mulige fokusområder innenfor dette fjerde hovedsporet vil være:

- Dimensjoner ved *demokratiets krisehåndtering*. Hvordan identifiserer, definerer og konstruerer demokratier kriser? Forskjellige styringsformers styrker og svakheter i møte med kriser. Kunnskapens og ekspertisens funksjoner, forholdet mellom unntakstilstand og krisehåndtering. Tillits- og rettighetsmekanismer, ulike befolkningsgruppers tillit til statens kriseberedskap. Internasjonale organisasjoners og det overnasjonales betydning i krisehåndteringen. Digitaliseringens rolle.
- *Klimafornektelse, klimaskepsis og klimadebatt*. De kulturelle og samfunnsmessige konsekvensene av overgangen til en grønn økonomi. Representativitet, legitimitet og ulike konfliktlinjer i klimadebatten. Klimakrisens relasjon til andre kriser.
- Relasjonen mellom *borgernes helse* og det demokratiske systemet. Covid-19 som samfunns- og styringsmessig endringskatalysator. Kulturelle, økonomiske og samfunnsmessige dimensjoner ved helse, samt helsepolitikkenes nye og mer sentrale rolle i offentligheten. Oppslutningen om forpliktende internasjonalt helsesamarbeid gjennom blant annet WHO.
- Hvordan *økonomiske faktorer* påvirker demokratiet. Velferdsstatens økonomiske bærekraft og rolle. Forholdet mellom offentlige og private aktører i krisehåndteringen og i utviklingen av nye løsninger, samt økonomiens rolle i forståelsen av både miljø- og helsekrisen.

Tverrgående ambisjoner

Det er naturlig at UiO:Demokrati etablerer noen perspektiver som går på tvers av hovedsporene:

Teori- og metodeutvikling – UiO:Demokrati må ha høye ambisjoner for teori- og metodeutvikling for på best mulig måte å svare på de aktuelle samfunnsutfordringene, og for å være relevant og vesentlig innenfor det vitenskapelige fellesskapet.

Komparativt og diakront perspektiv – UiO:Demokrati vil studere utviklingstrekk både via sammenlignende og historiske perspektiver. Dette for å øke forståelsen for demokratiet, og motvirke historieløshet, metodologisk nasjonalisme og eurosentrisme.

Digitalisering, AI og nytenkning – UiO:Demokrati skal ta for seg utfordringene og mulighetene teknologisk utvikling, herunder kunstig intelligens, skaper, både med hensyn til samfunnssikkerhet, personvern og formelle og uformelle reguleringer av offentligheten og demokratiske prosesser.

Bærekraft – UiO:Demokrati vil forplikte seg til å integrere UiOs ambisiøse bærekraftsmål i virksomheten. Alle prosjekter bør ha bærekraft som en gjennomgående dimensjon ved sitt arbeid.

UiO:Demokrati og UiOs strategi

Med et høyt ambisjonsnivå kan UiO:Demokrati få en nøkkelrolle i realiseringen av flere av UiOs viktigste strategiske målsettinger for de kommende årene, herunder målet om økt samfunnsmessig

betydning og styrking av forskningens tilgjengelighet, synlighet og relevans i offentligheten. Arbeidsgruppa tenker seg at UiO:Demokrati blant annet skal legge disse føringene til grunn for driften av satsingen:

- Satsingen skal utformes med et siktemål om bred folkelig deltakelse og skape nye normer for transparens og åpenhet, i tråd med UiO:Demokratis overordnede mål om å bidra til å styrke den demokratiske kulturen
- UiO:Demokrati bør via en rekke ulike kanaler og arrangementsserier fra første stund ha en aktiv tilstedeværelse i offentligheten
- Strukturelle hindringer internt ved UiO bør forsøkes overvunnet gjennom solid forankring i fagmiljøene, samt utlysninger av midler til å tilrettelegge for tverrfaglig/-fakultært samarbeid både innen forskning og undervisning

I sum bør UiO:Demokrati ha en målsetting om å sette tydelige avtrykk på flere plan:

Forskning – bred og ambisiøs publisering, med stimulering til publisering i Open access

Undervisning – tilrettelegge for tverrfaglig undervisning relatert til satsingens tema, og bidra til at UiOs kandidater utrustes med demokratisk styringskompetanse

Formidling – å gå i front for å videreutvikle UiOs samfunnskontrakt ved å tenke offentlighet, kommunikasjon og involvering i alle ledd og for alle involverte prosjekter

Samfunn – UiO:Demokrati bør sette spor etter seg i storsamfunnet, ikke bare ved nye erkjennelser og bidrag til en mer informert og levende offentlighet, men også gjennom nye praksiser og grep som vil øke inkluderingen og styrke demokratiet både i og mellom valg.

Sluttkommentar

UiO:Demokrati treffer etter arbeidsgruppas mening ikke bare UiOs profil og strategi, men også trendene og prioriteringene innen europeisk forskningsfinansiering – nasjonal så vel som overnasjonal. Det er god grunn til å tro at prosjekter av tilfredsstillende kvalitet, og med UiO:Demokratis nettverk og påtenkte støttefunksjoner, vil kunne hevde seg godt i konkurransen om både nasjonale, nordiske og europeiske midler.

Slik vil UiO:Demokrati på flere nivåer kunne spille en nøkkelrolle for UiO i årene som kommer. Gjennom utvikling av nye prosjekter av høy faglig kvalitet, vil satsingen bidra til å fremme samarbeid på tvers av fakultetene og øke eksterntfinansieringen. Gjennom et nytt nivå av åpenhet og brukerinvolvering, vil satsingen bidra til å videreutvikle UiOs synlighet og relevans i det norske samfunnet. Endelig vil UiO:Demokrati styrke UiOs posisjon internasjonalt, som et universitet som bidrar aktivt til å løse noen av vår tids største samfunnsutfordringer. I dette arbeidet skal ikke UiO og akademia arbeide alene, men nettopp tenke nytt rundt partnerskap og involvering. Til syvende og sist handler det ikke bare om å forandre forskningen og flytte forskningsfronten, men også om å bidra til å hegne om, styrke og nyskape demokratisk kultur og praksis.